

שמות העצם במשקלים קָטַל/קָטַל, קָטַל באוטוגראף פירוש המשנה לרמב"ם

0. דברי פתיחה

- 0.1 בפרק זה נכללו רק שמות מלעיליים אשר בצורת הנפרד שלהם שתי הברות. לפיכך שמות כגון "שוק", "יום", שמבחינה היסטורית שייכים לסגוליים, לא נידונו כאן. כמו כן לא נכללו בדיון זה השמות הנחשבים כצורת נקבה של המלעיליים. אלו יידונו כשמות מלרעיים. מאידך גיסא, השמות במשקל קָטַי צורפו לפרק זה, שכן חלקם מופיעים גם בצורת ההפסק קָטַי, ולא ראיתי לנכון להפריד ביניהם.
- 0.2 בשל החילופים החופשיים בין צירה לסגול באוטוגראף הרמב"ם (להלן אר) לא נעשתה חלוקה בין השמות במשקל קָטַל לאלו שבמשקל קָטַל. מאידך גיסא נחלקו השמות לקבוצות על פי התנועה שבנטייתם.
- 0.3 נכללו בדיון זה רק שמות המופיעים אצל אר בניקוד (ניקוד שלם או חלקי). במקרה שמלה מופיעה במשנה בלי ניקוד, ובפירוש למשנה (אם בפירוש לאותה משנה ממש ואם לאו) המלה מזדמנת בניקוד – הובאה המלה מן הפירוש (סימן הקיצור פ"י).
- 0.4 במקרים שלא הובאו כל מראי המקום, נכתבה המלה "כגון" לפני מראה המקום.
- 0.5 לא הובאו הניקודים השונים של המלה כאשר הם משקפים קריאה אחת (כגון: לָקַט, לָקַט, לָקַט).
- 0.6 לעתים יש קושי בשיוכה של המלה למלעיליים. בחלק מן המקרים הקושי נובע מדרך הניקוד אצל אר: החילופים החופשיים בין צירה לסגול מחד ובין קמץ לפתח מאידך, וכן העובדה שבכתב-יד זה אין סימון של טעמים. לפעמים אפשר ללמוד מן הצורות הנטויות. במקרים אחרים אפשר רק להסתייע במקורות אחרים, אך אז שיוכה של התיבה למשקל המלעילי נשאר בגדר ספק.
- במקרים רבים הקושי נובע מן העובדה, ששמות מופיעים בניקוד רק בצורת הרבים. גם אז אפשר רק להסתייע במקורות אחרים של המשנה. שחזור המשקל ביחיד מסופק עוד יותר כאשר הצורה ביחיד אינה מזדמנת במשנה כלל – לעתים צורת הנפרד מופיעה במקרא ולעתים בספרות חז"ל שמחוץ למשנה וכו'. בכל

המקרים הללו שיוכה של התיבה לדגם המלעילי הוא בגדר אפשרות בלבד. רק במקרה של מלה נפוצה ביותר במקרא ובמשנה צורפה התיבה לרשימת המלעיליים ולא לרשימת המסופקים.

1. משקל קטל

1.1 גזרת השלמים (ללא גרוניות)

1.1.1 שמות שאין עדויות לניקודם בכינויים

בְּ דָ ק: התיבה מזדמנת אצל אר בניקוד בפירוש בלבד (תרומות ו, ד), כחלק מן הצירוף "בדק הבית", כמו היקריותיה במשנה. גָ בָ ר ("המאושכן ובעל-גבר"): בהוראה הזו התיבה יחידאית במשנה (בכורות ז, ה). גָ בָ וּן: היחיד גָבֹן, כגון כלאיים ג, ז. רבים גָבֹנִים, כגון כלאיים ה, א. גָ בָ ב (כלי: מלה יחידאית במשנה (תרומות י, ח). דָ בָ ר: בניקוד בתענית ג, א. דָ לָ הֶ: התיבה מופיעה פעמיים בניקוד, בביצה ה, א. דָ לָ ת: ביצה ד, ה. וְ סָ ת: מזדמנת בניקוד רק בפירוש, כגון בעדיות א, א. וְ נָ דָ: כגון בשביעית ז, ז. רבים וְנָדִים (מעשרות ב, ה). וְ רָ ב: כלאיים ט, ז. תיבה יחידאית במשנה. יש מקורות הגורסים וְרָד (כגון כ"י ק). טָ בָ לָ: כגון ברכות ז, א. וְ צָ ר: ברכות ט, ה 2x. וצורת רבים עם כינוי בניקוד חריג: יצָרִיךְ (שם). כָּבָשׁ (גשר משופע): כגון שקלים ד, ב. כבש מופיעה בניקוד חלקי בצורת רבים עם כינוי: כבָשִׁי (מנחות יג, ט). כָּ לָ ב: כלאיים ה, ו פי'. במשנה בניקוד חלקי כָּלָב (כלאיים א, ו). רבים כָּלָבִים (חלה א, ח). כָּסָת, כָּסָת: הניקוד כסת מזדמן רק בפירוש (ברכות ח, ד). במשנה (שם) מופיעה צורת הפסק כָּסַת, ואף התחביר בהפסק. רבים כָּסָתוֹת (כלאיים ט, ב). לָ חָם: הניקוד מזדמן רק בפירוש (חלה א, א). לָ פָתָ: כגון כלאיים א, ג. לָ קָטָ: כגון פאה ד, ג. לָתָהֶ: שביעית ג, ב 2x. מָכָס: כלאיים ט, ב. תיבה יחידאית במשנה. מָלָה: בניקוד רק בפירוש (פסחים ח, ב). נָבָלָ: בניקוד רק בפירוש (ערכין ב, ג). נָסָךְ: אצל אר מנוקדות צורות רבים כגון נָסְכִים (שקלים ה, ד), וצורת רבים עם כינוי: נָסְכִיהָ (שקלים ז, ה). נָפַשׁ: בניקוד רק צורת רבים נָפְשוֹת (תרומות ה, ו). נָצָלָ: נזיר ז, ב. סָבָר: אבות א, טו. יחידאית במשנה. סָדָרָ: כיפורים ה, ו ועוד צורות מנוקדות בפירוש. סָפָלָ: בניקוד רק צורת רבים, כגון סָפָלִים (סוכה ד, ח). סָתָרָ: פסחים ו, ו. פָּדָדָ: כלאיים א, ו 2x. פָּרָטָ: פאה ז, ג. פָּרָטָ: כגון פאה ח, ה. פָּרָק: בניקוד רק בצורת רבים, כגון פָּרָקִים (ברכות ט, ב). צָלָהֶ: מעשרות ד, ו. תיבה יחידאית במשנה. צָמָרָ: כגון דמאי א, ד. קָרָן (תשלום יסודי): כגון פאה א, א. רבים: קָרְנִין (תרומות ו, ד ובפירוש לאותה משנה). קָרָן (פינה): כלאיים ו, ז ובפירוש לאותה משנה. צורת רבים בניקוד בפירוש בלבד –

קָנְוֹת (כלאיים ג, א). קָרָן (של בהמה): נִקּוּד רק בצורת רבים (ווגי) קָנְוִים¹ כגון זבחים ג, ד. קָרָץ: בִּנְיָקוּד רק בפירוש, כגון פאה ז; ד. תיבה יחידאית. קָשָׁר: בִּנְיָקוּד רק צורת רבים עם כינוי – קָשְׁרָיו (גיטין ט, ט). קָגָל (איבר): בִּנְיָקוּד רק בפירוש, כגון פאה ז, ח. קָגָל (חג): שְׁבִיעִית ז, ד ועוד דוגמאות בפירוש. רבים קָגָלִים (סוכה ה, ה ועוד בפירוש). קָח ח: נִקּוּד חלקי, בפירוש בלבד (וערכין ח, ז). קָמָה: כלאיים ח, ה. תיבה יחידאית במשנה. קָמָן: תְּרוּמוֹת ב, ו, ועוד בפירוש. שִׁמֵּשׁ: בִּנְיָקוּד רק בצורת הרבים שְׁמֵשׁוֹת (דמאי א, ד). קָקָל: מַעֲשֵׂר שְׁנִי ב, ח x2, ועוד בפירוש. רבים קָקָלִים (בפירוש בלבד, שם, משנה ט). קָרָץ: נִקּוּד חלקי ובפירוש בלבד – קָרָץ (ביכורים ב, ז). קָרָן: נִקּוּד רק בפירוש (שביעית ט, ז).

1.1.2 שמות שבנטייה תנועתם הראשונה חיריק

גמר: נִקּוּד רק בצורת יחיד נטויה בפירוש – גָּמְרוּ (נזיר ז, ג). לפי הנִקּוּד בנטייה, הצורה כנראה מלעילית. ג שם: בִּנְיָקוּד רק צורת רבים בנסמך – גָּשְׁמִי (תענית ג, ד). זָבָל: יחיד זָבָל (כלאיים ט, ד); יחיד עם כינוי זָבָלוּ (שביעית ג, ג), זָבָלָה (בבא בתרא ה, ג); רבים זָבָלִין (שביעית ג, א). נָדָר: היחיד בפירוש בלבד (שביעית ט, ז ועוד); יחיד בנטייה בִּנְיָקוּד בפירוש נָדְרָה (נדרים יא, יא); רבים נָדְרִים (תְּרוּמוֹת א, ג ועוד בפירוש); רבים עם כינוי בִּנְיָקוּד בפירוש בלבד נָדְרֵיהֶם (תְּרוּמוֹת א, ג). נָפַל: בהוראה זו מופיעה התיבה במשנה רק בנטייה – נָפְלָה (פאה ה, א). הנִקּוּד בנטייה מלמד על צורת יחיד מלעילית. סָדָק: עדיות ד, יב, ועוד בפירוש; רבים סָדָקִים (מועד קטן א, י, ועוד בפירוש); רבים בנסמך סָדְקִי (פסחים ג, ב). סָפָר: בִּנְיָקוּד רק בפירוש (פאה ג, ט); רבים סָפְרִים (כגון מועד קטן ג, ב); רבים נסמך סָפְרִי (בִּנְיָקוּד רק בפירוש, כגון כלאיים ח, ו).

1.1.3 שמות שבנטייה תנועתם הראשונה פתח

גָּבַת: היחיד רק בפירוש (מעשרות ה, ד x2); יחיד עם כינוי גָּבְתוֹ (מעשרות ה, ד). דָּרָךְ: יחיד עם כינוי דָּרְכוֹ (כגון דמאי ב, ה), דָּרְכָה (רק בפירוש, שביעית ד, ה); רבים בנסמך דָּרְכֵי (שביעית ד, ג); רבים עם כינוי דָּרְכָן (כלאיים ט, ה). קָרָץ ח: כגון פאה ג, ג; יחיד עם כינוי בפירוש כָּרְמוֹ (כלאיים ז, ה); רבים פָּרְמִים (כלאיים ה, א); רבים עם כינוי פָּרְמֵיהֶם (דמאי ו, ז). תָּלָם: כגון כלאיים ב, ז; רבים תָּלְמִים (כלאיים ב, ו); רבים בנסמך תָּלְמִי (כלאיים ב, ג, ו) ושם בפירוש.

1 גם בלשון המקרא בהוראה זו הוזגי לפי צורת הרבים, וכן במקורות נוספים של לשון המשנה. ראה: ייבין, נִקּוּד בבלי, עמ' 844, והערה 74 שם.

1.2 פה"פ גרונית

1.2.1 שמות שאין עדות לניקודם בכינויים

אָ בָּ לֵ: כגון תרומות יא, י. חָ בָּ לֵ: כגון פאה ד, ה. חָ מָ ת: הניקוד רק בפירוש (עדיות ה, א). חָ בָּ לֵ: נדרים א, ב. מלה יחידאית במשנה. חרם: ניקוד רק בצורת רבים – חרמין (חלה ד, ט, ושם בפירוש). חָ בָּ לֵ: נדרים א, ב. יחידאית במשנה. חָ בָּ לֵ: נדרים א, ב. יחידאית במשנה. עָ גָּ לֵ: שקלים ה, ג. עָ דָּ רֵ: שקלים ז, ד. (שם מקום: מגדל-עדר). עָ מָ קֵ: שביעית ט, ב, ושם בפירוש. עָ קָ לֵ: מעשרות א, ז, ובפירוש שם.

1.2.2 שמות שבנטייה תנועתם הראשונה סגול/חיריק

אָ פָּ רֵ: בפירוש (שקלים ז, ז). יחיד עם כינוי אָפְרָה (שקלים ז, ז, ושם בפירוש). חָ לָ בֵ: ניקוד בפירוש בלבד (כריתות ג, ד); יחיד עם כינוי בניקוד רק בפירוש – חָלְבֵוֹ (ביכורים ב, ט); רבים חָלְבִים (ברכות א, ג פ"א); רבים בנסמך חָלְבֵי (שם). חָ לָ קֵ: דמאי ו, ז פ"א. יחיד עם כינויים חָלְקֵי (ברכות ד, ב), חָלְקֵוֹ (כגון פסחים ה, ג).

1.2.3 שמות שבנטייה תנועתם הראשונה פתח

אָרָץ: בָּאָרֶץ, כגון שביעית ה, ז. חָ בָּ לֵ: כגון מעשר שני ד, י. יחיד עם כינוי חָרְסוֹ (פסחים ז, ב). עבד: יחיד עם כינוי עָבְדֵי (פאה ג, ט), עָבְדוֹ (שם, פ"א); רבים עָבְדִים (בכורות ח, ט).

1.3 עה"פ גרונית

בָּ עָ לֵ: כגון פאה ה, ד. רבים בניקוד רק בפירוש בְּעָלִים, כגון מעשר שני ד, ה. רבים עם כינוי בְּעָלֵהָ, כגון שם ה, ו. וְ עָ דֵ: כגון ראש השנה ד, ד. זָ עָ הָ: תענית ג, ד. טָ עָ מֵ: כגון שביעית ז, ז. זָ עָ רֵ: בניקוד רק בפירוש, שביעית י, ז. לָ עָ זֵ: מגילה ב, א, ושם בפירוש. נָ חָ לֵ: פאה ב, א. סָ הָ רֵ (שטח מגודר בשדה): שביעית ג, ד 2, ועוד שם בפירוש. פָּעָם: בניקוד רק צורת ריבוי זוגי פְּעָמִים (מבחות ג, ד). רָ חָ שֵׁ: תרומות ה, ד, ושם בפירוש. רָ חָ תֵ: התיבה מזדמנת בִּיאָרֵ רק בפירוש (בבא מציעא ט, ה). שָׁחַל (ורק): מלה יחידאית במשנה, בריבוי זוגי שְׁחָלִים.² שָׁחַרֵ: ברכות ד, א, ועוד בפירוש. שָׁחַתֵ: כגון פאה ב, א. שָׁ עָרֵ: היחיד מנוקד רק בפירוש, כגון מעשרות ג, ו. רבים שְׁעָרִים, כגון תענית ב, ט (להפקיע שערים).

2 הצורה חריגה. בשמות מלעיליים בעלי עה"פ גרונית תנועת פה"פ בנטייה היא a. מכל מקום צורה דומה נמצאת בניקוד בבלי ובמסורת תימן, בשני מקורות אלו השין בחיריק בתיבה זו, ולא בפתח. ראה: ייבין, ניקוד בבלי, עמ' 844.

1.4 לה"ס גרונית

1.4.1 שמות שאין עדויות לניקודם בנטייה

ד מ ע: הניקוד רק בפירושו, כגון דמאי א, ג. ז ב ח: חלה ד, ט פ"י. ז ר ע: כגון פאה ב, א. רבים זרעים (כלאיים ה, ד). מ ל ח: מעשרות ד, ג, ועוד בפירושו. ג ט ע: ערלה א, ז פ"י. ג ק ע: כלאיים ה, ד, ושם בפירושו. ס ל ע: כגון שביעית ג, ג; רבים קלעים, בפירושו, כגון מעשר שני ב, ו; רבים עם כינוי: קלעיו (שם, משנה ז). פ ר ח: כלאיים ו, ט פ"י. צ ב ע: שביעית ז, ב פ"י. ק מ ח: דמאי א, ג פ"י, ועוד בפירושו. ק צ ח: עדיות ה, ג, ושם בפירושו. ר י נ ח: כגון תמיד ב, ד.

1.4.2 שמות שבנטייתם חיריק

ט פ ח: כגון כלאיים ב, ד. ריבוי זוגי טפחים (בבא בתרא א, א 3x). פ ת ח: עירובין ט, ג פ"י, ועוד בפירושו. יחיד עם כינוי פתחה (ערכין ב, א פ"י). ק ל ח: כגון פאה ו, ח. רבים קלחים (פאה ג, ב ושם בפירושו). רבים נסמך קלחי (פאה ג, ו, ושם בפירושו). ש ל ח (מידת אורך): שלחה (מידות ב, ג 2x, ושם בפירושו).

1.5 המלעיליים מגזרת ע"י

א י ל: יבמות א, א פ"י. יחיד נסמך – איל נזיר (ערלה ב, ז פ"י). רבים אילים, אלים (שקלים ה, ג). ב י ת: ברכות ז, ה ועוד בפירושו; יחיד נסמך בית (כגון פאה ב, ד); יחיד בנטייה גייתי (כגון ברכות ט, ג), ביתו (מעשרות א, ה, ועוד בפירושו), ביתה (דמאי ג, ו); רבים בנסמך בתי (מעשר שני ג, ז פ"י, ועוד בפירושו). ג י י ס: כגון ראש השנה ב, ו. י י ת: יחיד נסמך זית (פאה ז, ב); רבים זיתים (כגון פאה א, ה); רבים בנסמך זיתי (כגון תרומות ב, ו); רבים עם כינוי זיתיו (כגון דמאי ו, ו), זיתיהן (פאה ת, א). ח י ק: שביעית ג, ח, ושם בפירושו. מלה יחידאית במשנה. י י ק: כגון פאה ת, ה. יחיד נסמך – יין תפוחים (תרומות יא, ב). ל י ל: יחיד בנסמך לילי (כגון פסחים ד, ד). מ י ס: כגון ברכות ג, ה. בנסמך מופיעה בניקוד רק הצורה הקצרה מי (כגון תרומות ה, ג); בנטייה מימיו (תרומות י, ב ועוד בפירושו). ע י נ: שביעית ג, ד, ועוד בפירושו. פ י י ס: כגון כיפורים ב, ב; רבים פייסות (כגון כיפורים ב, ב).³ ק י ק: כגון שביעית ט, ד. צורת הנפרד באה גם במעמד של נסמך (בהוראת קורבנות נוספים): קיץ המזבח (שקלים ד, ד, ושם בפירושו).⁴ ש י ש: שקלים ו, ד 3x.

3 ב-אר, כמו במקורות אחרים של לשון המשנה, בשמות שנתחדשו בלשון חכמים בדגם קיל (פיס, גיס) צורת הרבים היא על דרך השלמים (כמו פיש, עיר וכו' במקרא), ולא בדגם זיתים, אילים וכו'. צורת הרבים של "גיס" אמנם אינה מנוקדת ב-אר, אך הכתיב ביוד כפולה מלמד על הגייה עיצורית: גייסות (יבמות טז, ז).

4 "קניץ" בצורת הנפרד בצירוף זה גם בכ"ק בכל היקרויותיה. וכן בכ"ק "קיצו" (בבא בתרא ג, א),

1.6 מלעיליים בגזרת ל"י (קטי/קטי)

ב. \bar{y} : מעשרות ה, ז ושם בפירוש פעמיים בְּכִי. התיבה באה בהפסק. \bar{y} : כגון כלאיים ד, ד. בכל ההיקריות מצויה צורת ההקשר, גם במעמד תחבירי של הפסק. \bar{y} : כגון כלאיים ו, ט. תמיד צורת ההקשר. גם בהפסק תחבירי. \bar{y} : סוכה ב, ד. במקום זה התיבה מופיעה בהקשר תחבירי. אין ניקודים נוספים. \bar{y} / \bar{y} : צורת היחיד מופיעה בניקוד בפירוש בלבד, בדרך כלל משובצת בתוך משפט בערבית. פעם אחת מופיעה צורת ההקשר קְלִי (תרומות ח, ד פ"י) (ושבעו) פעמים מופיעה צורת הפסק קְלִי (כגון עירובין י, י פ"א). \bar{y} / \bar{y} : פְּרִי (תרומות ג, ה 2x) במעמד של הקשר – הקְרִי הזה. פְּרִי (ובבא מציעא ט, ה, ושם בפירוש) במעמד של הפסק: "אם יש בה כדי לשלם פְּרִי – חייב ליטפל בה". \bar{y} : כגון שביעית א, א. התיבה מופיעה בניקוד פעמים רבות, ותמיד בצורת ההפסק. גם בהקשר תחבירי. למשל: "והפְּרִי עצמו אסור" (שביעית ח, ז). צורת רבים פִּירוֹת (כגון דמאי א, ב); וכן במעמד של נסמך – פִּירוֹת (כגון שביעית ז, ג). רבים עם כינוי פִּירוֹתָיו (דמאי ב, ב פ"א), פִּירוֹתֶיהָ (שביעית ז, ג), פִּירוֹתֶיהֶן (פאה א, א). \bar{y} : ביכורים ב, ט פ"י.⁵ רבים צְבָאִים (כלאיים א, ו פ"א). \bar{y} : בכל ההיקריות מופיעה צורת ההפסק (כגון ברכות ג, ד). \bar{y} : תרומות י, יא בהקשר תחבירי. \bar{y} : כתובות ה, ח בהקשר תחבירי.

1.6.1 שמות מגזרת ל"י בעלי פה"פ גרונית

ח \bar{y} / \bar{y} : בדרך כלל חֲצִי בהקשר, חֲצִי בהפסק. רק פעם אחת באה צורת הקשר בהפסק תחבירי: "וחכמים אומרים חֲצִי" (שקלים א, ז). שם בפירוש בציטוט המשנה הצורה מנוקדת כצורת הפסק: חֲצִי. יחיד עם כינוי – חֲצִי (ערכין ה, ג, חֲצִיון) (מעשר שני ד, ח), חֲצִיה (תרומות א, ז 2x), חֲצִין (שם). רבים חֲצִיִּים (כגון תרומות ד, ג). \bar{y} : ביצה א, ה, ועוד בפירוש.

1.6.2 שמות מגזרת ל"י בעלי עה"פ גרונית

ל ח : בניקוד יחיד עם כינוי – לְחִיו (עירובין ט, ג). רבים זוגי לְחִיִּים (חלה ד, ט). מ ע : רבים זוגי מְעִים (כגון שקלים ה, א). רבים נסמך מְעִי (עדיות ג, ג). \bar{y} א : מכות ג, יד בהפסק תחבירי. \bar{y} ח : תמיד ג, ו, ושם בפירוש 2x. בהפסק תחבירי. הערה: נראה שהשימוש בדגמים קְטִי/קְטִי אינו מותנה במעמד התחבירי. בדרך כלל לכל מלה דגם קבוע בכל מעמד.

וההוראה "פירות סוף הקיץ", וממנה ההוראה המושאלת של "קיץ" בצירוף "קיץ המזבח". (ראה למשל פירוש הרמב"ם למשנת שקלים ד, ד). גרסת הסופר בכ"י ק הייתה "קוצו", והיו תוקנה לידוד ויש פתח באות הראשונה.

5 הפתח בצדי הוא ציון לשווא, וזה רגיל ביותר ב־אר.

1.7 שמות ממשקל קטל בעלי נטייה חריגה

אָ בָּ ר: חולין ה, נ פ"י. ברבים אִיבְרִים (כגון שקלים ו, ד).⁶ כָּ כָּ ס: חולין ג, א. יחיד בנטייה כְּרִיסוֹ (בכורות ז, ה, ושם בפירוש); כְּרִישָׁה (ראש השנה ב, ט).⁷ סָ סָ הָ: מעשרות ד, א. נסמך – סָרְף (וערלה א, ז 3x, ושם בפירוש). פָּ לָ גָ: מעשר שני ד, ח. ובנסמך פָּלַג (ברכות ד, א, ושם בפירוש פעמיים).⁸ שָׁ בָ ח: כגון מעשר שני ב, א. ובנסמך שָׁבַח (ביכורים א, ג פ"א). וכן בנטייה שָׁבַחוֹ⁹ (מעשר שני ב, א 2x).¹⁰

1.8 תיבות יחידאיות שקביעת משקלן אינה ודאית, ושמות שאינם מופיעים ביחיד

ושיוכם למלעיליים הוא כגדר אפשרות כלכד

ז ר ד: ב־אָר מופיעה רק צורת רבים זָרְדִין (כגון שביעית ז, ה). בכ"י ק מופיעה צורת יחיד, והיא זָרַד. ח ד ק: במשנה מזדמנת רק צורת רבים חָרְקִין (עירובין י, ה, ושם בפירוש); בפירוש לאותה משנה הביא הרמב"ם את היחיד חָרְקָן. חָ רָ ס: בכורות ז, ג במשמעות חרם המקראית. ההוראה מתאימה למשקל קטל (בעלי מוס), אך במקורות שונים של ספרות חז"ל המשקל אינו קטל. ק: חָרְסָ, פֶּא חָרְסָ, ובניקוד בבלי בספרא חָרְסָ (ייבין, ניקוד בבלי, עמ' 447). ט ב ע: תיבה יחידאית במשנה. ברבים טָבְעִים (שקלים ב, ד, ושם בפירוש). ט לָ הָ: היחיד אינו מצוי במשנה כלל. רק ריבוי זוגי טלָפִים (כגון זבחים ג, ד). פָּ חָ ל (עטין הבהמה): מלה יחידאית במשנה. חולין ה, ג, ושם בפירוש 3x. סיוע לשייכות למלעיליים מכ"י ק: פָּחַל. כ ר ע: אר רק בריבוי זוגי כְּרָעִים. גם במקרא אין צורות המלמדות מהו המשקל ביחיד. מאידך ק כָּרַע. ל ב ד: התיבה יחידאית. בצורת הרבים לְבָרְדִים (כלאיים ט, ט, ושם בפירוש). נ כ ס: במשנה מצויות צורות רבים נְכָסִים (בניקוד פאה ג, ט פ"א), וצורות רבים בנטייה – נְכָסִי (פאה

6 אר בריבוי "איבְרִים" משקף מסורת דומה לזו שבכ"י ק, כנ"ב, בקריאת התימנים ובמחזורים האשכנזיים. ככ"י פר צורת הרבים היא אִבְרִים, אולם אין לומר שקריאה זו מאפיינת את הטיפוס המזרחי של לשון המשנה, שכן כאמור כנ"ב וב־אָר איברים. ראה פירוש המסורות השונות אצל ייבין, ניקוד בבלי, עמ' 809, ואצל אלדר, אשכנז (ב), עמ' 35, והספרות המוזכרת בשני הספרים האלה.

7 במקרא כְּרִשוֹ (ירמיהו נא, לד). יחיד כשם מלעילי גרס גם נקדן כ"י ק: כְּרִיס (פעם העביר קו לביטול היוד, ופעם גורדה היוד). אצל ק, אר בצורות עם הכינויים נשמר הדגם המקראי.

8 גם בכ"י ק פָּלַג בנפרד, פָּלַג בנסמך.

9 בכ"י ק התפלגות דומה בין שָׁבַח לְשָׁבַח, אלא ששם בנפרד מופיעים שני המשקלים. א' אלדר קבע כי שני המשקלים בנפרד בכ"י ק מצייגים משמעויות שונות: שָׁבַח – עילוי והטבת; שָׁבַח – כבוד ופאר (ראה: אלדר, אשכנז (ב), עמ' 160). אצל אר אי אפשר לדעת אם נהגה הכתבה זו, כי כל התיבות המנוקדות בנפרד (שָׁבַח) שייכות לקבוצת "שָׁבַח" גם בכ"י ק.

10 בשמות סרף, פלג, שבח ראינו כי הנסמך הוא בדגם קטל. כידוע יש מעט כגון זה גם במקרא, כגון: זָרַע, חָרַד.

ג, ט, ושם בפירושו; נְכָסִיו (כגון פאה ג, ח). המלה מקראית, אך גם במקרא בצורות רבים בלבד. נסר: ב־אד מנוקדות צורות רבים נפרד נְסָרִים (כגון סוכה א, ו). היחיד בניקוד המלמד על משקל מלעילי מצוי בכ"י ק (נְסָר) וכן בנ"ב (ייבין, ניקוד בבלי, עמ' 820). נצר: במשנה רק צורת רבים נְצָרִים (ביכורים ג, ח פ"י). במקרא מופיעה צורת יחיד מלעילית נְצָר. סגן: אר בניקוד צורת רבים בלבד – סְגָנִים (ביכורים ג, ג). אין לדעת אם היחיד הוא סְגָן (כמו ק, פא), או סָגָן (כמו בנ"ב; ראה: ייבין, ניקוד בבלי, עמ' 927). סיף: תיבה יחידאית במשנה. ההוראה – עונת הפירות המאוחרים. מופיעה בצורת הרבים סִיפּוֹת (תרומות ד, ו). ספח: במשנה רבים נפרד סְפָחִים (שקלים ד, א) ורבים נסמך סִפְחֵי (כלאיים ב, ה, ועוד בפירושו). עסק: ניקוד רק בצורת רבים נסמך עֲסָקִי (מעשר שני ד, ג). בכ"י ק ובנ"ב צורות מלעיליות (ייבין, ניקוד בבלי, עמ' 811). מסורת התימנים – עֲסָק (שבטיאל, מסורת התימנים, עמ' 218). פדר: בניקוד רק צורת רבים פְּדָרִים (כיפורים ד, ו פ"א). המשקל מלעילי במקרא, וכן אצל ק, נ"ב (ייבין, ניקוד בבלי, עמ' 830). פלח: במשנה רק צורת רבים נסמך פְּלָחִי (כגון דמאי ה, ה). במקרא פְּלַח. פסק: במשנה רק צורת רבים נסמך פְּסָקִי (כגון כלאיים ו, ו). פרג: במשנה רק צורת רבים פְּרָגִין (כגון שביעית ב, ז). צבת (אגודה בלתי קשורה): מופיעה רק צורת רבים צִבְתִּים (עירובין י, א ושם בפירושו 2x). התיבה מקראית, אך גם במקרא אין צורת יחיד. צלע: במשנה אין צורות יחיד. אר בניקוד רק רבים נפרד – צְלַעוֹת (שביעית ה, ד, ושם בפירושו). במקרא השם מלרעי. צמח: במשנה רק רבים נפרד – צִמְחִים (תענית ג, א 2x). במקרא – צִמַח. רמש: במשנה רק צורות רבים רְמָשִׁים (שביעית ז, ג). במקרא רְמָשׁ. רעף: במשנה רק צורות רבים רְעָפִים (ביצה ד, ז, ושם בפירושו). שלח: (במשמעות תעלות השקיה): תמיד בצורת רבים, בדרך כלל בתוך הצירוף "בית השְּלָחִים". היחיד במקרא מלעילי: שְּלַח. ב־אר בכמחצית מההיקריות של הצירוף מצוי הכתיב "שלהים". במקום אחד (בבא בתרא ד, ז) ניכר בבירור, כי הכתיב הראשון היה בהא ותוקן לחית. שקן: במשנה רק צורת רבים שְּקָנִים (שביעית ז, ג). יחיד שְּקָן במקרא. שתל: במשנה צורת רבים שְּתָלִים (מעשרות ה, א, ועוד בפ"י לתרומות ט, ז) וצורת רבים נסמך שְּתָלִי (תרומות ט, ז, ושם בפירושו). תרד: במשנה רק רבים תְּרָדִין (כגון כלאיים א, ג).

2. משקל קטל

2.1 גזרת השלמים

ב ו ס ר: שביעית ד, ה, ושם בפירושו. גודל: בניקוד רק בנטייה – גְּדָלוֹ (כיפורים ה, א). ג ו רן: כגון פאה א, ו. יחיד בנטייה גְּרָנִי (חלה א, ט), גְּרָנוֹ (פאה א, ו פ"א), גְּרָנִן

(מעשרות א, ה). רבים גְּרָנוֹת, גְּרָנוֹת (שתי הצורות בפאה ב, ה).¹¹ דּוּ פֶּן; סוכה א, ט פ"י. רבים דְּפָנוֹת (כגון סוכה א, ט). יוֹ קָר: (מעשר שני ד, א). כּוּ בִּדְ: תיבה יחידאית במשנה בנסמך: כּוּבְדִּי ראש (ברכות ה, א, ועוד בפירוש, תמיד בצירוף הנ"ל). כּוּ פֶר: (במשמעות צמח בושם): יחידאית במשנה (שביעית ז, ו, ושם בפירוש 3x). כּוּת ל: רק צורת רבים בנסמך מופיעה בניקוד – כְּתָלִי (ובחים ה, ד פ"י). לּוּ טָם: (שביעית ז, ו). מלה יחידאית במשנה. סוּ לָת: פסחים ז, ב, ועוד בפירוש. רבים סְלֵתוֹת (שקלים ד, ט). צוּרָה: דמאי ה, ת. יחיד בכינוי צֶרְפֶן (כגון כלאיים ז, ז).¹² קוּטָן (מידת שעור, כנגד "גודל") במשנה רק בנטייה – קָטְנוּ (כיפורים ה, א), קִטְנָן (מעשרות א, ד). קוּל ס: במשנה מזדמנת רק צורת רבים נסמך קוּלְסִי.¹³ קוּמִץ: אר בניקוד רק יחיד עם כינוי הנסתר, קָמְצוּ (פאה ד, י), וצורת הרבים קָמְצִין (מנחות יג, ג).¹⁴ רוּבֵּי: כיפורים ד, ג 2x, ושם בפירוש. רבים רוּבְדִין (תמיד א, א).¹⁵ רוּטָב: יחיד בנטייה רוטְבוּ (פסחים ז, ב 2x). שוּרָש: כלאיים ב, ד פ"י, ועוד בפירוש. רבים בנטייה שְרָשִׁיו (עירובין י, ח).

2.2 פה"ס גרונית

אוגן: יחיד בנטייה אֹגְנָו (עירובין ח, ו). אוּטָם: מידות ד, ו, ושם בפירוש. אוּלָּ: כגון שביעית ב, י. רבים אֶלְיִן (רק בפירוש, כגון שביעית ה, ט). אוּמֵד: סגהדרין ד, ה. רבים אַמְדוֹת (אבות א, טז), ובניקוד שלם בפירוש – אַמְדוֹת (תרומות ד, ו, ציטוט של המשנה מאבות). במשנת תמיד ב, ה נכתבת התיבה בעין: כעומד.¹⁶

11 בדרך כלל המקורות נחלקים: יש הגורסים גְּרָנוֹת ויש הגורסים גְּרָנוֹת; ראה: פלמן, חילופי צורה, עמ' 110. בנ"ב מצויות שתי הצורות; ראה: ייבין, ניקוד בבלי, עמ' 851.

12 ברוב כתבי-היד והמסורות שבעל-פה בנטיית היחיד של "צוּרָה" הכף רפה, בִּאר בכל התיבות המנוקדות הכף דגושה. מקור נוסף שבו בכל הדוגמאות כף דגושה הוא כ"י פ. א. א. כן, גם בפרט זה דומה המסורת הלשונית של שני כתבי-היד. ראה פירוש המסורות השונות בסוגיה זו אצל פלמן, חילופי צורה, עמ' 22–23.

13 בצורת רבים נסמך של "קולס" בולטת היטב החלוקה בין הטיפוסים השונים. במקורות מן הטיפוס המערבי התנועה הראשונה היא o (ק, פא). ואילו אצל פ. א. א. וּמסורות הקריאה המזרחיות התנועה היא u (ראה: פלמן, חילופי צורה, עמ' 137). אר מצטרף אל המקורות מהטיפוס המזרחי.

14 התנועה בפה"פ בצורת הרבים בשם זה קיימת גם אצל ק, פא, נ"ב (ראה: פלמן, חילופי צורה, עמ' 65).

15 אר בצורת רבים זו דומה למקורות אחרים של לשון המשנה. אין עדות למסורת הגורסת ברבים רְבִידִים. (ראה: פלמן, חילופי צורה, עמ' 57).

16 עדות זו תואמת את מה שהראתה ק' פלמן בדיונה בתיבה זו, כי במשנת תמיד ב, ה הכתיב בכל המקורות הוא בעין, לעומת הכתיב במקומות אחרים במשנה, שהוא בחלק מן המקורות באלף. ק' פלמן הגיעה למסקנה, כי התיבה בתמיד ב, ה אינה זהה לזו שבשאר המקומות (ראה: פלמן, חילופי צורה, עמ' 97; וראה דיון נרחב בתיבה זו אצל שרביט, אבות, עמ' 85–87).

אונס: רבים אָנסין (גדרים ג, ג, ושם בפירוש בניקוד שלם אָנסין). א ו ר ז: כגון פאה ח, ג. חודש: רבים חָדשים (ראש השנה א, ד). חוטם: רבים חוּטְמין (סוכה ד, ח). חוּמָץ: כגון דמאי א, א. חומר: יחיד בכינוי הנסתר חָמְרוּ (חלה ד, ה). רבים נסמך חוּמְרִי (כגון שביעית ח, א).¹⁷ חוּמָשׁ: כגון דמאי א, ב. יחיד עם כינוי חוּמְשָה (תרומות ו, א). רבים חָמְשִין (בבא מציעא ד, ח, ועוד בפירוש). חופן: רבים זוגי בכינוי חָפְנִיו (כיפורים ה, א). חוצן: מלה יחידאית במשנה. רבים נסמך חוּצְנִי (פאה ו, ה, ושם בפירוש). עולש: רבים עוֹלְשִין (כגון כלאיים א, ב). רבים נסמך עוֹלְשִי (שם, ובפירוש). עוּמָר: פאה ו, ג פ"י. רבים עֲמָרִים (פאה ד, ו, ועוד שלוש פעמים כגון זה), וכן עֲמָרִים (פאה ה, ח).¹⁸ רבים נסמך עֲמָרִי (פאה ו, א). עוּקָץ: תרומות יא, ד פ"י, ועוד בפירוש. יחיד עם כינוי עוּקְצוּ (סוכה ג, ו). רבים נסמך עֲקָצִי (תרומות יא, ד).

2.3 קָטַל – שורשי עה"פ או לה"ם גרונית

בו ח ל: מעשרות א, ב פ"י. גו ב ה: שביעית ה, ב. ובמקום אחר מסומן המפיק – גובה (עירובין י, ז פ"י). דוחן: כגון שביעית ב, ז. דו ח ק: (מעשר שני ב, ו, ושם בפירוש. טהר: יחיד בנטייה "טְהָרוּ של מזבח" (כיפורים ה, ה פ"י). טו ע נ: דמאי ג, ב, ושם בפירוש. מלה יחידאית במשנה. רו ב ע: כגון כלאיים ב, ט. רבים רְבָעִים (כגון חלה א, ד). רו ח ב: כלאיים ג, ו פ"י.

2.4 קוּטַל – שורשי ל"י

חו ר י: ביצה ב, ה, ושם בפירוש. עובי: יחיד נסמך "עוֹבֵי החומה" (פסחים ז, יב בניקוד תמוה). יחיד בנטייה עוֹבֵיה (שקלים ח, ה).

2.5 שמות ששיוכם למשקל קָטַל מוטל בספק

אובש: תיבה יחידאית במשנה. רבים אובָשים (מעשרות א, ב, ושם בפירוש אובָשים). אם היחיד הוא במשקל קָטַל – צורת הרבים חריגה. הניקודים השונים במשנה ובפירוש אולי מעידים על היסוס או על שתי מסורות. אורח: רבים אָרְחִים (ביצה ה, ו). הריבוי מתאים למלעיליים. היחיד אינו מצוי במשנה, אך במקרא אֲרַח. לעצם האפשרות שהייתה צורת יחיד אֲרַח במשמעות "אֲרַח", השווה איוב לא, לב: "דלתי לאֲרַח אפתח". בשם: במשנה רק צורת רבים בְשָמִים (ברכות ה, ה). במקרא היחיד

17 בתנועת u בחית, בדומה לנ"ב (ראה: ייבין, ניקוד בבלי, עמ' 856).

18 אצל אר אין חילופי חטף-פתח וחטף-קמץ. אם באמת דוגמה בודדת זו משקפת קריאה אחרת (תנועת a), יש לפרשה כביטול הזיקה של החטף לתנועה המקורית, ויש דוגמאות לא מעטות לכך בלשון חכמים בשמות אחרים ממשקל קָטַל (ראה: ייבין, החטפים, עמ' 167; פלמן, חילופי צורה, עמ' 36). לפי הממצאים שהביאה פלמן בשם זה (שם, עמ' 19), אין עוד מקור הגורס ברבים עֲמָרִים.

בִּשְׁם (8x) וכן בִּשְׁם (1x). ט חן: "טַחְנֹן וְהַרְקִדְוּ" (מנחות יא, ג). ק טַחְנֹן וְהַרְקִדְוּ. על פי ההקשר מתאים יותר שם עצם עם כינוי. גם הניקוד ב־אֵר אינו מורה על צורה פועלית. אם כן, אולי זוהי צורה נטויה של טַחְנֹן? לא גם: התיבה מופיעה רק בצורת רבים נטויה בתוך הצירוף "מלוא לוגמיו": לְגַמְיו (כיפורים ה, א 2x, ושם בפירושו). נטייה זו כרבים של קטל היא חריגה, ואפשר שהיחיד הוא לְגַמְה (תיבה המופיעה באותו הקשר בתלמוד). עו בר: ב־אֵר בניקוד רק צורת רבים, והניקוד חלקי ביותר – עוברים (תמורה א, ג). יש להניח שהיחיד מלעילי, לפי עדות כל המקורות הכתובים שבעבודתה של פלמן (ראה: פלמן, חילופי צורה, עמ' 73). קו טן (ממיני הקטניות): תיבה יחידאית במשנה – קוֹטְגִין (מעשרות ה, ז, ושם בפירושו). אם היחיד מלעילי, הריבוי חריג (השווה לעיל אוֹבְשִׁים).

3. קטל אצל אר כנגד קטל במקורות אחרים

אָגָּף: (עובי הכותל): אצל אר בכל שלוש ההיקריות במשנה מצוי אותו דגם – אָגָּף (גדרים ז, ד), אָגָּף, אָגָּף (פסחים ז, יב). בכתב־היד השונים יש חילופי משקלים. למשל בכ"י ק אָגָּף, אָגָּף; בכ"י פא אָגָּף, אָגָּף. (בג"ב אָגָּף – אי אפשר לדעת אם הוא מקביל לְאָגָּף או לְאָגָּף; ראה: ייבין, ניקוד בבלי, עמ' 835). ק ב ש, ק ב ש (ירק כבוש): אצל אר במשקל קטל בכל ההיקריות (תרומות ב, ו; גדרים ו, ב). בכ"י ק ובג"ב פָּבֶשׁ.¹⁹ סָפָּג: כלאיים ט, ג; מועד קטן ג, ב. ואילו בכ"י ק פעם סָפָּג ופעם סָפָּג. פֶּרֶךְ: ערלה ג, ה, ושם בפירושו. פֶּרֶךְ. ק ב ע, ק ב ע אצל אר בכל ההיקריות משקל קטל (ברכות ד, א, ושם בפירושו, ועוד). בכ"י ק קָבַע (3x), וכן קָבַע (8x). ק טָף: (שביעית ז, ו 2x, ושם בפירושו. בכ"י ק קָטַב, ובג"ב קָטַף, קָטַב.²⁰ ש ל ק: (ברכות ו, ה, ושם בפירושו; גדרים ו, ב. רק פעם אחת בפירושו מופיע הדגם המלעילי אצל אר (מעשרות א, ה). בכ"י ק תמיד שָׁלַק, וכן בג"ב. דומתני שיש בקבוצת המלים הללו עדות על נטייה לשימוש במשקל קטל אצל אר כנגד קטל במקורות אחרים. אילו היה אר מנוקד כולו, ייתכן שהיינו מוצאים עדויות רבות יותר של נטייה זו.

4. הערות סיכום

4.1 u/o בנטיית קטל

אר, בדומה למייצגים אחרים של הטיפוס המזרחי של לשון המשנה, מעדיף באופן ברור תנועת u בהברה סגורה בלתי מוטעמת. הצורות הנטויות של משקל קטל מהוות

19 ראה: ייבין, ניקוד בבלי, עמ' 819.

20 ראה שם, עמ' 821.

קבוצה חריגה, שכן בהן מתגלה נטייה להעדפת התנועה o. וכבר דנתי בכך במקום אחר,²¹ והראיתי, כי למרות העדפת התנועה o בקטגוריה מורפולוגית זו מצויות אצל אר בצורות נטויות של קטל מלים לא מעטות בתנועה u. ועוד: הצורות בתנועה u כולן ראשיתן בלשון חכמים; ואילו הצורות בתנועה o כמעט כולן מלים מקראיות, והתנועה o (קמץ קטן) מצויה בנטייתן במקרא בניקוד הטברני.

4.1.1 ראוי לציין כי אף בכ"י פ, הנחשב כמייצג של הטיפוס המזרחי של לשון המשנה,²² בולטת חריגותו של משקל קטל בענייננו. גם בו ניכרת נטייה לביצוע o בהברה סגורה בלתי מוטעמת בדגמים אלו.²³ בדיקת המלים המנוקדות אצל אר למקבילותיהן המופיעות גם בכ"י פ, מראה תיאום ברוב התיבות, ובכל זאת בכ"י אר העדפת o בנטויות קטל פחותה מזו שבכ"י פ.

4.2 בריבוי זוגי דומה הממצא למה שמצוי במקרא. כלומר, יש צורות שהבסיס שלהן הוא היחיד, ויש שהבסיס הוא הרבים. בשמות מקראיים הצורה זהה לצורה המקראית: לְתָיִים (סעיף 1.6.2 לעיל), קְרָנִים (1.1.1) וכדומה, כנגד תְּפָנִיו (2.2). אף בשמות שראשיתם בלשון חז"ל, או שאין מהם צורת ריבוי זוגי במקרא, אנו מוצאים אצל אר את שני הדגמים: שְׁחָלִים (1.3), טְפָחִים (1.4.2) כנגד טְלָפִים (1.8).

4.3 כאמור לעיל (סעיף 1.6.2) מתקבל הרושם מן הצורות במשקלים קטי/קטי, כי הצורה אינה תלויה במעמד התחבירי. מלבד התיבה המקראית תְּצִי/תְּצִי (1.6.1) נמצא תיאום בין הצורה לבין המעמד התחבירי רק בתיבה פְּרִי/פְּרִי (1.6); אך בשל מיעוט הדוגמאות אין לדעת בוודאות, אם אכן כך היה השימוש בדרך קבע.

21 בעבודת הדוקטור, לשון המשנה באוטוגראף פירוש המשנה לרמב"ם, עמ' 80.

22 ראה: בר-אשר, טיפוסים לשון.

23 ראה שם, עמ' 201.

קיצורים

מקורות

אר = משנה כתב־יד, אוטוגראף של הרמב"ם – על פי: כ"י הונטינגטון 117 וכ"י פוקוק 295 בספרייה הבודליאנית באוקספורד; כ"י ששון 72–73 בבית־הספרים הלאומי והאוניברסיטאי שבירושלים; וכן המהדורה הפקסימילית של ס' ששון, קופנהאגן תשט"ו ואילך.

ג"ב = ניקוד בבלי (ראה: ייבין, ניקוד בבלי).

פא = משנה כתב־יד פארמה דה־רוסי 138, מהדורה פקסימילית ירושלים תש"ל.

פר = משנה כתב־יד סדר טהרות פארמה דה־רוסי 497, מהדורה פקסימילית ירושלים תשל"א.

ק = משנה כתב־יד קאופמן A50 בספריית בודאפסט, מהדורה פקסימילית ירושלים תשכ"ח.

מחקרים

אלדר, אשכנז (א, ב) = א' אלדר, מסורת הקריאה הקדם־אשכנזית, מהותה והיסודות המשותפים לה ולמסורת ספרד, כרכים א, ב (=עדה ולשון ד-ה) ירושלים תשל"ט. בראשר, טיפוסים לשון = מ' בראשר, "הטיפוסים השונים של לשון המשנה", תרביץ נג (תשמ"ד), עמ' 187–220.

ייבין, החטפים = י' ייבין, "שינויי איכות של חטפים", לשוננו מד (תש"ם), עמ' 163–184.

ייבין, ניקוד בבלי = י' ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, שני כרכים, ירושלים תשמ"ה.

פלמן, חילופי צורה = ק' פלמן, חילופי צורה במסורות לשון (=עדה ולשון ח), ירושלים תשמ"ב.

צורבל, אוטוגראף הרמב"ם = ת' צורבל, לשון המשנה באוטוגראף פירוש המשנה לרמב"ם, עבודת דוקטור לאוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"ו.

שבטיאל, מסורת התימנים = י' שבטיאל (דמת'י), "מסורת התימנים בדקדוק לשון חכמים", קובץ מאמרים בלשון חז"ל א, תשל"ב, עמ' 207–223, 229–224.

שרביט, אבות = ש' שרביט, נוסחאותיה ולשונה של מסכת אבות, עבודת דוקטור לאוניברסיטת בראילן, רמת־גן תשל"ו.